

ПОЕЗІЯ.net

*Тези про “віртуальну літературу”*

1.

Аби обійтися без надмірної ідеалізації можливостей віртуальності та новітніх літературних форм, варто зосередитися на проблемі існування/неіснування поезії в сучасних інформаційних мережах (комп'ютерних або інших) та поза ними. Вічна проблема початкуючих теорій – типологія одиниць, котрі повинні підлягати їй та структуруватися згідно її положень. От ми й стоїмо в ці роки перед хаосом форм, котрі населили віртуальний світ. Ці форми прискорено розвиваються, змінюються, занепадають, – теоретику доводиться з блискавичною швидкістю ловити їх, фіксувати, описувати.

Але справа вивчення “віртуальної літератури” не обмежується літературознавством, – мусимо завжди мати на увазі й комп'ютерні науки, психологію людини, кібернетику, загальні культурні тенденції, стьоб, графоманію – врешті, все, що визначає смаки та орієнтації нашого сучасника. І не хочеться лише константувати існування тих чи інших сайтів, порталів, форумів, – ця сумна статистика, врешті, нічого не дає ані розвиткові літератури, ані не поглиблює її розуміння.

2.

Комп'ютер – не панацея, а комп'ютерна мережа – не вінець творіння. Щоразу більше бачимо альтернативних пристроїв та способів їх поєднання, котрі, безперечно, здатні спростити конструювання, збереження, пошук та користування інформаційними одиницями, – чи це літературні тексти, чи новини, чи щоденникові записи. І крокування інформаційного прогресу виказує ймовірність появи щоразу більш “гуманних” машин. Так, пристрій, якого ми сьогодні йменуємо “комп'ютером”, повинен в майбутньому стати слухняним

механізмом, котрий проте матиме свій креативний потенціал. Рожева мрія створити “електронного поета” – достатньо реальна. І ця сторона розвитку “літературних машин” (за висловом Т.Нельсона), попри зовнішній скепсис та внутрішній занепад, не може бути випущена з поля зору. Наприкінці 1960-х років, як розповідає Віктор Пекеліс у відомій книзі “Кібернетична суміш”, машина на ім’я “РЦА-301” здатна була зі словниковим запасом у 130 слів за одну хвилину написати 150 чотиривіршів. Ось “Вірш №027”:

*Поки життя створює помилкові, цілком порожні образи,*

*Поки повільно час тече повз корисні справи,*

*А зорі сумно кружляють у небі,*

*Люди не можуть сміятися.*

Цікаво, що б сотворив сьогодні комп’ютер, який стоїть на Вашому робочому столі? Чи не перевершив би він своєю вигадкою та спонтанністю декого з наших сучасників? І чи не живуть між нами поети, які присвоюють собі творчість своїх мовчазних електронних рабів?

### 3.

Безперечно, що комп’ютерна мережа є найпростішим шляхом письменника до читача і навпаки. Переваги публікування літературних текстів у мережі – оперативність, діалоговий режим, можливість внесення правок, доповнень, – цілком повноцінна “друга оральність” літератури, повернення про “живого слова” в новій віртуальній інкарнації. На цьому й наголошують вболівальники “живих журналів”, подібних їм блогів, форумів тощо. Цей шлях для літературного твору, маючи багато позитиву, практично нічого нового не дає самому літературному творові. Це та ж публікація в періодиці чи самвидаві, лише швидша, доступніша, простіша, економніша, – це розширення обговорення, вдосконалення “зворотнього зв’язку”. Літературний продукт, натомість, залишається тим самим, що й колись – відносно цілісним, із тими ж каналами зв’язку з читачем, тим самим потоком даних, які читач сприймає послідовно, байдуже, чи з аркуша паперу, чи з площини веб-сторінки. Існує

підозра, що будь-який текст, який був опублікований та опрацьований у віртуальному середовищі, має на собі відбиток отої віртуальності, але це тема іншої розмови. До переліку таких способів публікації літературного тексту варто віднести мережеві літературні конкурси, персональні сайти письменників, мережеві версії періодичних видань чи книг тощо. До цього переліку додамо й так звані “блуки” (“blog” + “book”) – книги, складені з дописів до “живих журналів”, блогів.

Сучасні літературні критики, безперечно, грішать перебільшенням ролі можливостей мережевого спілкування, обміну інформацією, взаємного коментування тощо. Наявні та перспективні можливості сучасних інформаційних технологій сприяють пришвидшенню інформаційного обігу, проте ці вдосконалення не можуть собою замінити природи літературного твору, його особливих рис та цілей. Ймовірно, ці слова сприймуться “віртуальною” молоддю критично, але наголосимо на важливому аспекті розуміння “літератури у віртуальному середовищі” – ми мусимо відрізнити власне літературний твір та інформаційне нагромадження довкола нього. Література та літературне життя потребують відмінних методологій дослідження; і прокляття псевдоплюралізму, який підміняє функції!

4а.

Натомість існують специфічні літературні форми, котрі дійсно заслуговують на увагу як *нові* з погляду літературної теорії. Маємо на увазі нелінійні й мультимедійні текстові одиниці, що надають нових прав авторові й читачеві, позиціонуючи їх в особливий спосіб. Читач набуває в межах системи літературного тексту прав ситуаційного автора, натомість автор стає над читацьким свавіллям, лише спостерігаючи спотворення свого тексту, причому структура тексту саме на таке спотворення й розрахована. Технологія гіпертексту дозволяє створити нелінійну структуру тексту, послідовність читання елементів якої залежить від волі читача.

Незаперечним є той факт, що українська література сьогодні не володіє тими формами, які панують у європейських чи американських літературах. Згадати хоча б т.зв. постмодерністський вірш, який, зважаючи на його специфічну структуру та тотальний анархізм форми, українські критики не сприймають. Але в сучасній поезії США, наприклад, постмодерна поезія є панівною формою, і зразки її, що вважаються за еталони, мають велику мистецьку вартість.

46.

Стосовно гіпертекстових літературних творів в українській літературі варто зазначити, що їх є в наявності обмаль. У польській літературі на сьогодні, наприклад, такого гатунку творів нараховується не більше десятка, і це за ситуації інформаційної відкритості польського культурного простору світовому процесові. У російській літературі подібна ситуація. В Україні гіпертекстові твори поки що широко не обговорюються і не пропонуються читачеві поряд з т.зв. секвенційними, проте починають творитися. Наприклад, молодий харківський поет Олег Коцарев є автором, за власним жанровим визначенням, *гіпертекстової поеми* „Квітневі тести”, що деякий час була розміщена в Інтернеті. Олег Коцарев, відомий своїм незвичним поетичним стилем, створив нелінійний текст досить простої будови, що наслідує структуру психологічного тесту. У процесі читання першого фрагмента, що є єдиним вузловим елементом тексту, читачеві пропонується підраховувати певні бали відповідно своєму ставленню до того, про що мовиться у вірші. Примітно, що підрахувати достоту правильно майже неможливо, оскільки текст вірша заплутаний, і результати обрахунків мають більш естетичний характер. Для створення ситуації більшого комфорту читач має можливість скористатися калькулятором для підсумування нарахованих балів, клацнувши на відповідне гіперпосилання:

*Підраховуйте свої очки, бо система ще не досягла такого,  
аби рахувати їх за вас.*

*Використовуйте пальці, очі, вкладку "калькулятор", павуків і мляві гумові кактуси, схожі на легенькі скрипки повітряні кульки...*

Наприкінці фрагмента розміщено гіперпосилання на результати тестування, яких є декілька альтернативних, і саме наявність цих гіперпосилань створює ситуацію вибору і вимагає від читача перейти від читання до „праці”. Читач, згідно своїх обрахунків, обирає потрібне гіперпосилання і переходить на сторінку результатів.

Ситуаційна друга частина тексту також наслідує форму психологічного тесту. Внизу сторінки розміщено гіперпосилання на кшталт „перерахувати”, натискуванням на яке читач може повернутися назад на вузлову сторінку та пройти тестування ще раз.

Текст О.Коцарева своєю поетикою нагадує згаданий постмодерністський вірш, оскільки містить велику кількість алюзій, алогізмів, а мова його не відповідає т.зв. літературній нормі, має ознаки розмовного мовлення з елементами жаргону. Так звані результати тестування представляють собою тексти, сповнені властивої для поетичного стилю О.Коцарева несподіваної образності:

*...Згасли у ваших нігтях  
дванадцять жаб Тонули в болотному хорі  
нервово Пестили ви родимку на руці  
Висохло сонце на вашому носіку!  
і  
взагалі  
на всі питання  
ви Відповідали  
нечесно!*

Останній випад у сторону читача примушує його застановитися, чому саме цей фрагмент, а не інший, став продовженням вузлового фрагмента. За наявності чотирьох розміщених у межах вузлового фрагмента альтернативних посилань на інші фрагменти, які є продовженням тексту,

створюється можливість великої кількості відмінних прочитань цього тексту. Ми можемо припустити один з багатьох варіантів побудови шляху прочитання „Квітневих тестів”: вузловий фрагмент => фрагмент-результат 1 => вузловий фрагмент => фрагмент-результат 3 => вузловий фрагмент => фрагмент-результат 2. Безперечно, в роботі з текстом читач повинен докладати зусиль, аби зрозуміти його структуру та призначення кожного з його функціональних елементів (гіперпосилання продовження читання та повернення на вузловий фрагмент, посилання на калькулятор). Текстом зумовлюється створення, висловлюючись в термінах Е.Дж.Аарсета, *ергодичного дискурсу*, що вимагає від читача зусилля більшого, аніж перегортання сторінок. Читач покликаний осмислити структуру тексту, проаналізувати його фрагменти, аби скласти собі уявлення про „Квітневі тести” як про літературний твір. Щось схоже доводиться робити читачеві з відомими гіпертекстовими творами (традиційно їх класифікують як зразки прозових жанрів – повість, роман, оповідання, – але це виглядає вкрай сумнівно) Майкла Джойса “afternoon, a story” чи Шеллі Джексон “Patchwork Girl”. Хоча ці тексти суттєво складніші за згаданий твір українського автора, виконані в дещо іншому середовищі та поширюються на компакт-дисках, що дозволяє забезпечити захист авторських прав та контролювати розповсюдження тексту з погляду маркетингу.

4в.

Проте сучасна “віртуальна література” не обмежується гіпертекстовими творами. Наприклад, надзвичайно багато оформлена поема літераторів зі США Джада Моріссі та Лорі Теллі „My Name is Captain, Captain” являє собою комплекс текстів, які виконані в середовищі Macromedia Flash. Цей твір є одним з найпопулярніших на сьогодні анімаційних текстів в США, що представляють нове покоління літератури поряд з гіпертекстовою прозою. Декотрі з її сегментів потребують втручання читача, чим виявляють інтерактивну природу поеми та певну долю залежності від часу читацького

сприймання її сегментів. У практиці читання цієї поеми виділяються такі види діяльності, як читання тексту, візуальне сприймання зображальних форм, вибір серед масиву даних альтернативних шляхів прочитання, управління перебігом тексту в окремих „просторах письма” (термін Дж.Д.Болтера).

Поєма пропонує читачеві не одразу поринути в текст, а за можливості пройти навчання для набуття навичок роботи з ним, оскільки кожен фрагмент, елементи якого розміщені в певному просторі на екрані комп'ютера, не лише сам себе “представляє” читачеві, але потребує активності читача, який рухом курсора може унаочнити приховані фрагменти в просторі поеми. Таких фрагментів нараховується 31. Деякі з них є вузловими і з них починається читання певних послідовностей фрагментів. Ці вузлові фрагменти пропонують або почати читання, або пройти інструктаж про можливості, які пропонує читачеві текст: як поводитися в рамках окремого фрагмента, як динамізувати читання, як відкрити текст для прочитання, як обрати шлях прочитання. Вузлові фрагменти обладнані навігаційною панеллю, яка дозволяє читачеві перейти на певні розділи твору.

„Не потрібно володіти азбукою Морзе, щоб осягнути дух цього тріумфу літературного оформлення. Винайшовши такий грайливий інтерфейс, Джад Моріссі та Лорі Теллі написали щось більше, ніж поему – вони створили передову поетику, що ґрунтується на анімації, рекомбінації та дослідженні. Короткі повідомлення в тексті подібні до повідомлень, що їх передає несправною рацією жінка-пілот,” – говорить критик та письменник Боббі Ребід про поему „My Name is Captain, Captain”. І дійсно, в цьому творі природно об'єднуються мова, графіка, анімація та гіпертекст в один естетичний комплекс, сприймати який, попри його багатшаровість, досить легко. Уважно досліджуючи текст, вишукуючи його приховані елементи та спрямовуючи своє читання певним шляхом через певні посилання, читач розкриває для себе його семантику.

Подібною є поема американського поета Браяна Кіма Стефанза “The Dreamlife of Letters”, перебіг якої відбувається на протязі 11 хвилин. У виготовленні цього твору також було застосовано Macromedia Flash. Ця поема, як говорить сам автор у передмові, схожа на “старий конкретизм” 1950-х років – центральними персонажами поеми є самі літери й слова, які змінюють свою форму, колір, положення в просторі екрану тощо.

В українській літературі важко знайти аналогічні за структурою літературні твори. Хоча існують важливі передумови утворення масиву мультимедійної літератури, що виявляються в тенденціях української зорової поезії та прози від початків до сьогодні (І.Величковський, М.Довгалевський, М.Семенко, І.Пов, М.Мірошніченко, В.Трубай, М.Сорока, А.Чужий тощо). І не хотілося б згадувати свої власні “анімаційні вірші” як єдиний зразок такого літературного гатунку в українській поезії Ж)).

Ці твори представляють собою втілення комплексного багатозасобового мистецького об'єкту, якого також можна назвати в термінах комп'ютерних наук *інтерактивним, мультимедійним, нелінійним*. На шляху досягнення цієї майже утопічної цілі злиття знань та засобів в одне ціле виділяються етапи освоєння людиною можливостей т.зв. нових медіа, тобто нових засобів комунікації, які на сьогодні об'єднуються комп'ютером чи подібними до нього пристроями та їх мережами. Можемо сказати, що одним з етапів розвитку телесинестетичних систем є створення літературних творів, що переходять межу самої літератури, об'єднуючи в один комплекс малярство, музику, кінематограф, мультиплікацію, телебачення, інформаційні архіви та засоби спілкування.

## 5.

Тут повинні бути висновки, котрі традиційно розпочинаються конструкціями на кшталт: “Отже”, “Таким чином”, “Як бачимо”, “У цій статті”, “Відтак”, “Хочеться завершити”, “Ну що ж”, “І взагалі”, – але спробуємо оминати цей важкий та вразливий етап і поставити крапку.